

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК СВІТОГЛЯДНА ОСНОВА СУЧАСНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Водоп'янов К.Г. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті розробляються ідеї й положення синергетичної парадигми, які можуть виступити в ролі світоглядних основ ефективного управління соціальними організаціями й розробки управлінських технологій сталого розвитку соціальних систем; дається аналіз соціосинергетики, яка дає новий імпульс розвитку про суспільство.

The author gives ideas and positions of synergic paradigm, which can play role of world view basis of effective government and development of administrative technologies of steady development of society; the analysis of sociosynergetic is given, which gives a new impulse to social development.

Ключові слова

СИНЕРГЕТИКА, УПРАВЛІННЯ, СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ, НЕЛІНІЙНІСТЬ, ПАРАМЕТРИ ПОРЯДКУ, ЕФЕКТ КОГЕРТНОСТІ

Постановка проблеми в загальному вигляді

Початкові спроби застосувати синергетичний підхід в області соціального пізнання характеризувалися відшукуванням синергетичних феноменів у полі соціальної реальності. Спочатку, така робота не давала якісного приросту знань, тому що новими поняттями описувалося колишнє коло проблем. Такий стан справ дав привід для дискусій про неспроможність соціосинергетики як нової парадигми соціального пізнання.

На наш погляд, цінність даного етапу становлення соціосинергетичного знання полягає в тому, що завдяки такому «впізнанню» дослідники вчилися синергетичному світобаченню соціальних процесів. Визнати правомірність думок із приводу нездатності синергетики дати імпульс розвитку уявлень про суспільство варто було б лише в тому випадку, якби справа не пішла далі простих аналогій. Сьогодні відбувається становлення нового етапу міждисциплінарного синтезу ідей теорії самоорганізації й соціального пізнання. Суть цієї дослідницької стадії полягає в створенні цілісних моделей і концепцій процесів соціальної самоорганізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останнім часом було зроблено декілька цікавих і перспективних спроб розробки окремих аспектів соціальної синергетики - це роботи В. Бранського [1; 2], В. Василькової [3], Л. Бевзенко [4], а також ряд наступних статей на цю тему цих та інших авторів. У зазначених роботах реалізується завдання формування нової парадигми соціального

пізнання. У центрі її уваги – питання динаміки соціальних структур, перехідні процеси в суспільстві, діалектика стабільності й дестабілізації в соціальних процесах, хвильові й циклічні процеси в суспільному розвитку. У сучасній соціосинергетиці можна виділити декілька генеральних напрямків досліджень. По-перше, - це пошук глобальних механізмів соціальної самоорганізації. На практиці синергетичні моделі були вдало застосовані для пояснення таких соціальних явищ, як спонтанне зростання міст і структур міського населення, механізми формування колективної думки в суспільстві, змагання між різними підприємствами, довгострокові цикли в економіці. По-друге, - це наповнення соціально-філософським змістом загальносистемних явищ, які описуються основними синергетичними поняттями. Мова йде вже не про прості аналогії, а про детальний, глибокий аналіз, де з урахуванням самоорганізаційної складової істотно змінюються уявлення про місце й роль у процесах соціального змінювання, здавалося б, давно вивчених явищ. Третій напрямок досліджень складає розробка нового (синергетичного) підходу до управління соціальними системами. Автори монографії «Синергетика и прогнозы будущего» порівнюють управління багатьма складними соціальними системами із їздою на велосипеді. Це системи, які є нестійкими, але рухом яких цілком можна керувати [5, с.55].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

У більшості наукових праць нові принципи управління соціальними системами не виходять за рамки простої констатації базисних положень синергетичного підходу до управління складними системами. Мова йде про принцип резонансних впливів, що збігаються із внутрішніми самоорганізаційними тенденціями розвитку системи, і про зміну форми існуючої структури через вплив на керуючі параметри системи.

Мета даної роботи: виділити ідеї й положення синергетичної парадигми, які можуть виступити в ролі світоглядних основ ефективного управління соціальними організаціями й розробки управлінських технологій сталого розвитку соціальних систем.

Обговорення проблеми

У самому загальному вигляді управління може бути представлене як певний тип взаємодії, що існує між двома суб'єктами, один із яких у цій взаємодії перебуває в позиції суб'єкта управління, а інший - у позиції об'єкта управління. Дана взаємодія характеризується наступними моментами: - «суб'єкт управління спрямовує об'єкту управління імпульси впливу, які містять у собі, у явному або непрямому вигляді, інформацію щодо того, як повинен функціонувати надалі об'єкт управління; дані імпульси називаються «управлінські команди»; - об'єкт управління отримує управлінські команди й функціонує відповідно їхньому змісту» [6, с. 25]. Про реально існуючу управлінську взаємодію можна говорити лише в тому випадку, якщо об'єкт управління виконує команди суб'єкта управління. Відповідно, тільки тоді можна вести мову про те, що здійснюється управління. Для того, щоб це виконувалося, необхідно, по-

перше, наявність у суб'єкта управління потреби й можливості керувати об'єктом управління, виробляючи для цього відповідні управлінські команди. А, по-друге, наявність у об'єкта управління готовності й можливості ці команди виконувати. Такі умови являються необхідними й достатніми для того, щоб суб'єкт управління здійснював керування об'єктом управління.

Одним з базисних теоретичних положень соціосинергетики є принципова відмінність соціальних систем від природних, на яку вказав Г. Рузавін. Дана відмінність полягає в тому, що в соціальних системах *самоорганізація доповнюється організацією*, тобто впливом дій, що впорядковують, з боку керуючої підсистеми або системи більш високого порядку. Це пов'язане з тим, що «елементний склад» суспільства (і інших соціальних систем) - люди наділені індивідуальною свідомістю, які керуються в соціальних взаємодіях мотивами своєї поведінки й ціннісними орієнтирами; які ставлять перед своєю діяльністю певні цілі, і використовують для їх досягнення можливості певних соціальних інститутів і організацій [7, с. 63]. Синергетичний підхід відкриває нові можливості для побудови гармонічних і ефективних управлінських відносин у соціальних організаціях. У той же час, соціальні процеси мають ряд специфічних особливостей, які накладають обмеження на ефективне застосування синергетичного підходу до управління.

З погляду синергетики якнайкраще можуть бути зрозумілі тільки колективні масові процеси. Поведінка, мотиви, особистісні переваги кожного окремого члена суспільства або, навіть малої соціальної групи, навряд чи можна з'ясувати за допомогою виключно синергетики. Вона дає картину макроскопічних конфігурацій, де підсумовані особистісні рішення й акти вибору індивідів, але практично не враховує роль свідомого фактора духовної й ідеологічної сфери. Синергетика не враховує можливість людини безпосередньо й свідомо протидіяти макротенденціям самоорганізації соціальних спільнот. Тобто, вона не бере до уваги соціальну рефлексію й можливу протидію: «Знаю, як повинно бути, але роблю все навпаки» [8, с. 106].

Зазначені обмеження вимагають дещо іншого підходу до використання наукового потенціалу синергетики в практиці управління соціальними організаціями. При розв'язанні цього завдання більш продуктивним слід використовувати синергетичний підхід не цілком, у його «традиційній» формі, а запозичити окремі ідеї й положення, які можуть стати новими світоглядними основами ефективного управління соціальними організаціями. Орієнтир пошуку таких основ може бути знайдений у положеннях В. Іванова й В. Патрушева про те, що для розробки ефективних соціальних технологій потрібні не тільки відповідні матеріально-технічні умови, але й досить зрілий суб'єктивний фактор. Ця зрілість виражається не тільки в плані можливостей пізнання суб'єктом механізму дії законів суспільного розвитку. Автори ведуть мову про високий рівень економічної, моральної й політичної свідомості людей; трудової й виконавчої активності населення, дисципліни, наполегливості й ініціативи, творчому підході до справи, прагнення

змінити ситуацію до кращого, усвідомлення згубності руйнівних технологій і необхідності переходу до технологій створювання [9, с. 32]. У зв'язку із цим, ми пропонуємо виділити наступні ідеї й положення синергетичної парадигми, які можуть виступити в ролі світоглядних основ ефективного управління соціальними організаціями і розробки соціальних технологій сталого розвитку соціальних систем.

1. Принцип нелінійності - в області розуміння загальних закономірностей функціонування й розвитку соціальних систем. У практиці управлінської діяльності соціальна технологія являє собою систему пізнавальних процедур і практичних дій, що виступає в ролі інструмента для переведення соціального об'єкта з нинішнього стану в бажаний. При цьому керівник повинен усвідомлювати, наскільки цей «бажаний стан» співвідноситься із внутрішньою самоорганізаційною динамікою розвитку соціального об'єкта.

З одного боку, синергетичний принцип нелінійності (багатоваріантності розвитку) соціальних систем дозволяє керівникові оперувати набором різних варіантів організаційних трансформацій. З іншого боку, існують так звані «правила заборони», згідно з якими «багатоваріантність» не має на увазі «нескінченність». На практиці, у рамках даної соціальної системи в конкретний момент часу може бути реалізований лише певний набір структур, саме цих структур і ніяких інших [5, с. 55]. «Ефективні впливи на складні системи, що самоорганізуються, повинні бути погоджені з їх внутрішніми (прихованими) властивостями. У цьому випадку вплив може бути порівняно слабким і не давати небажаних побічних ефектів [10, с. 15]. Спроба керівника що-небудь «нав'язати» соціальному об'єкту або діяти методом проб і помилок може привести до несприятливих наслідків: від жорстких сценаріїв (криза або розвал системи) – до більш м'яких (організаційні флуктуації будуть погашені самоорганізаційними механізмами). В останньому випадку, можливо тимчасове зниження ефективності функціонування соціальної організації або її окремих підрозділів, а ресурси використані на розробку й впровадження соціальних технологій будуть марно витрачені.

2. Ідея параметрів порядку - в області прийняття управлінських рішень. До числа найбільш важливих ідей синергетичного підходу належить ідея параметрів порядку. Відповідно до цієї ідеї, для впливу на досить складні явища в соціальній системі, що самоорганізується, необхідно й достатньо виділити параметри порядку (їх, як правило, невелике число) - «рушійні» процеси, до яких «підбудовуються» інші процеси в системі. З погляду управління соціальними організаціями, ідея параметрів порядку дозволяє говорити про принципову можливість керівника своїми рішеннями істотно впливати на системні процеси на макрорівні. Це дозволяє зняти в керівника деякі психологічні бар'єри, які можуть виникнути у зв'язку з масштабами й складністю очолюваної їм організації, додати впевненості у власних силах, побачити можливості реалізації свого особистісного потенціалу. Разом з тим, зростає й ціна

помилки, а значить і вимоги до якості прийнятих управлінських рішень, особливо тих, які стосуються області параметрів порядку. Керівник уже не має права використовувати метод проб і помилок при прийнятті рішень. Крім того, багато процесів у соціальних організаціях є принципово незворотними. Тобто, у випадку невдачі, керівникові не вдасться повернути все в «вихідне становище», формально скасувавши своє рішення. Особлива чутливість соціальних систем до управлінських впливів в області параметрів порядку вимагає аналітичного, зваженого підходу на стадії розробки управлінських рішень, оцінки можливих наслідків їхньої реалізації, а також прогнозу реакції самоорганізаційного начала на організаційний вплив.

3. Ефект когерентності - в області міжособистісних відносин в організації. Дослівно, синергетика означає «теорія спільної дії». Експериментальною базою фундаментальних теоретичних положень синергетики служили різні явища фізичного середовища (чарунки Бернара, реакція Белоусова - Жаботинського, лазер і ін.). Загальною основою, що об'єднує ці явища, був, так званий, ефект когерентності (від лат. *cohaerens* - знаходиться у сполученні) - «погоджене в часі протікання внутрішньосистемних процесів, що дає взаємне посилення; синхронне, одночасне протікання усередині системи безлічі однопорядкових або різнопорядкових процесів в одному напрямку, їхня взаємна причинність і обумовленість» [11, с. 32].

Задача ініціювання й підтримки когерентності в соціальних організаціях може стати одним з найбільш важливих і перспективних напрямків розробки інноваційних соціальних технологій. Дані технології повинні орієнтуватися на включеність працівника в організаційну структуру на рівні ідентичності, високого ступеня ототожнення себе із такою соціальною впорядкованістю.

Висновки

Ми можемо говорити про наявність в організації ефекту соціальної когерентності, якщо більшість її членів усвідомлює, що їхня службова поведінка відзивається (нехай і в різному ступені) у поведінці окремих співробітників, підрозділів і навіть всієї організації; і виконують свої щоденні робочі обов'язки з урахуванням цього розуміння. Створення передумов виникнення соціальної когерентності в організації можливо, насамперед, при відсутності в міжособистісних й міжгрупових відносинах практики розподілу членів організації на виконуючих більш, або менш значимі для організації функції. З позицій синергетичного підходу, для загальної ефективності соціальної системи важливо сумлінне виконання своїх функціональних обов'язків всіма членами системи (від керівника до рядового співробітника). Тому що, місце кожного в організаційній структурі обумовлене сформованою впорядкованістю, що відповідає вимогам загальносистемних цілей. Самоорганізаційною основою соціальних технологій спрямованих на підтримку в припустимих межах рівня соціальної ентропії в соціальній організації повинна стати ідеологія (і практика) співробітництва, свідомої спільної дії окремих індивідів і соціальних груп у пошуках універсального консенсусу, балансу позицій і

інтересів. В ідеалі такі соціальні технології повинні в кожного члена організації (не залежно від займаної посади) формувати почуття значимості для системи, причетності до досягнення загальносистемних цілей, важливості ролі цих цілей у процесі ефективного досягнення індивідуальних цілей особистості. Як показали дослідження процесів самоорганізації живої матерії саме розвиток механізмів кооперації дозволяє компенсувати нестабільність (хаос) на елементному мікрорівні й продовжити життя системної структури в цілому.

Таким чином, у практиці керування соціальними системами окремі положення синергетичного підходу можуть бути використані в ролі світоглядного фундаменту в області розуміння суб'єктом управління загальних закономірностей функціонування й розвитку соціальних систем; в області механізмів прийняття управлінських рішень; в області побудови стратегії міжособистісних відносин в організації.

Перспективи даного дослідження полягають у розробці конкретних управлінських соціальних технологій, що базуються на основних принципах синергетичного підходу до управління соціальними системами.

Джерела

1. Бранский В.П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории // Общественные науки и современность. - 1999. - №6. - С. 117-140.
2. Бранский В.П. Теоретические основания социальной синергетики // Вопросы философии. - 2000. - №4. - С. 112 – 129.
3. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. – Спб.: Лань, 1999. - 480 с.
4. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
5. Капица С.П., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Синергетика и прогнозы будущего. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
6. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник. – М.: Гардарики, 1998. – 528 с.
7. Рузавин Г.И. Самоорганизация и организация в развитии общества // Вопросы философии. - 1995. - №8. - С. 63-73.
8. Князева Е.Н. Саморефлексивная синергетика // Вопросы философии. - 2001. - №10. – С. 99-113.
9. Иванов В.Н., Патрушев В.И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. – М.: Экономика, 2001. - 327 с.
10. Пилипенко В.Е., Поддубный В.А., Черненко И.В. Социальный морфогенез: эволюция и катастрофы (синергетический подход). - К.: Наукова думка, 1993. - 98 с.
11. Карпичев В.С. Организация и самоорганизация социальных систем: Словарь. – М.: Издательство РАГС, 2001. - 126 с.

Стаття надійшла 13.04.2008 р.